

Elina Naujokaitienė

Vilniaus universitetas

Kauno humanitarinis fakultetas

Muitinės 12, 44280 Kaunas, Lietuva

Tel.: (8-37) 42 26 04

E-mail: E.Naujokaitiene@hmf.vdu.lt

KANONINĖ LITERATŪRA IR PARALITERATŪRA: ALEGORIZMO IR DEKONSTRUKCIONIZMO IMPULSAI DETEKTYVO RAŠYMU

Minette Walters, britų detektyvinio romano karalienė, Lucas Di Fulvio, italų prozininkas europinio detektyvo laureatas elegantiška kalba pasakoja žmogžudysčių paslaptis, atranda raktus nuo intymių dalykų, sudeda žanrinius folkneriškojo stiliaus akcentus. Kaip suvaldyti medžiagą ir išlaikyti šaltakraujiškumą, įsigauti į privačių kontorų aplinką? Advokatų, teisėjų, policininkų paveikslais europietišrame detektyve pateikiama veiksmo dėl veiksmo įkyri mintis, nagrinėjama socialinė aplinka, kalėjimų erdvė, puoselėjama naujoji neorealistine stilistika. Europos klasikinis menas dėl detektyvinės intrigos įgauna melancholišką pobūdį, sukelia ansamblio efektą. Niekšiški eksteroristų portretai turi metafizinio kantelio prieskonį, siejasi su Gralio paieškų tema. Straipsnyje konfrontacinių ir eksplikacinių literatūros teorijų (Certeau, Derrida) požiūriu tipologizuojamas detektyvas bei nagrinėjama jo literatūrinė genezė nuo viduramžių iki postmodernizmo.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: detektyvas, alegorizmas, dekonstrukcionizmas, virtuali sąmonė, juodoji biblioteka, paradoksų pusiausvyra.

Rašymo prasmė viduramžių literatūroje

Detektyvinės literatūros enciklopedinis žodynas Lietuvoje galėtų būti suvokiamas kaip Biblija tiems, kurie laukia šio populiarus žanro Mesiaus pasirodymo. Kultūroje vyksta, remiantis Certeau, jos palikimo, jos procesų polemologinė analizė. Imkime viduramžius, XIX ir XX a., šiuolaikinę literatūros situaciją. Kaip žinoma, prancūzų rašytojai siurrealistai, kūrę po pirmojo pasaulinio karo iki XX a. vidurio, reabilitavo viduramžių legendas, Sade'o kūrybinių impulsų teoriją, juodąjį romaną.

Asmeninis romanas rašytojų romantikų, moderniojo romano pirmtakų, kūryboje tampa analitiniu romanu. Benjaminio Constanto romaną "Adolfas" galima net laikyti ironišku savo sielos

stebėjimu. Literatūrologas Michelis Raimodas, aptardamas demokratijos proveržius prancūzų literatūroje, žanrines sintezes, pastebi: "Jau *Naujojoje Filofijoje*, galvodamas apie teatrą, jis (Stendhalis. – E. N.) susikūrė savo romano doktriną" (Raimond 1981, p. 29). Krikščioniškieji paradokasai, priklausantys kanoninės literatūros sričiai, detektyvinės poliarizacijos dėka (balta-juoda) įgauti dviejų mitologijų – baltosios ir juodosios – struktūrą, išlaikoma naratyvinės poetikos pusiausvyra, kurią papildo juoko traktatas.

Balzaco ir Stendhalio veikėjai įvedami į aplinką, jie susiremia su priešiškomis jėgomis, bet nebėra ryškaus romantinio viduramžinio stebuklinio elemento. Kol XIX a. nėra romano teorijos ir estetikos, atsiranda ir yra tęsiamos romantinės

konvencijos. Tai rašytojų gyvenimo savo kūrinuose pavyzdys, komparatyvistinio pokalbio struktūros pavidalas. Tad Chateaubriando ir Flauberto romanuose gausu pilių, menių, lordų, ledi, žirgų lenktynių, balių, operų, koketavimo, išvykų į Italiją.

Kadangi visos pasirinktos distinkcijos yra arbitralios, jau galima turėti pakankamai duomenų, leidžiančių teigti, kad rašytojai kultūros erdvėje kalbasi su kritikais. Šio teksto tikslas ir yra apčiuopti tokio akademinio kritinio diskurso dominantes, iškelti ir eksplikuoti su nagrinėjama tema susijusią problematiką, pagrįsti svarstymus detektyvo žanro raidos pavyzdžiais. Viena iš problemų būtų klausimas, kaip rašytojų ir tyrinėtojų diskursą padaryti konstruktyvų, kaip kurti detektyvą, kuris nebūtų pigaus masinio misticizmo, holivudiško naivumo reiškinys. Teoriškai, priklausomai nuo intencionalumo, patsai rašymas skyla į monologinį ir dialoginį. Teoretikų teigimu, interdiskursyvinėje erdvėje susikuria dariniai, konfigūracijos. Jos gali būti suvoktos ne tik komparatyvistinės metodologijos, bet ir išvalgaus rašytojo. Dar viena problema, kaip kultūrų pokalbį, remiantis lietuvių ir Vakarų literatūros pavyzdžiais (dabartiniais ir ankstesniais), padaryti kūrybingą? Vakarietiškos naratyvo vizualumo tradicijos balansuoja tarp logocentrizmo ir poezijos sutotalinimo ir suvizualinimo. Kokybiškas detektyvas visuomet yra ne masinis, bet elitinis.

Detektyvinį pasakojimą būtina tyrinėti poetikos ir teoriniais požiūriais. Literatūros komparatyvistas Georges'as Steineris tvirtina, jog filologinius tyrimus svarbu subrandinti iki vaizduotės bei filosofijos, metafizikos literatūrinio analizavimo. Steineris remiasi Williamu Blake'u, Platonu, Matthew Arnoldu. Dėmesio verta ši citata: "Kaip dėstė Blake'as, visada esti signifikato 'perteklius', pranokstantis signifikantą. Poezijoje ši 'pridedamoji vertė' akivaizdžiausia" (Steiner 1998, p. 82). "Kadangi Pindaras ir Augustinas,

Dante ir Coleridge'as byloja apie kalbą būdais, kurie prie mūsų sąmoningumo ir poetinio fakto patirties derinasi daug geriau negu lingvistinis ir loginis pozityvizmas bei "žaidimų teorija", tai "kitoniškumo", transcendencijos išdava tebevilioja dėmesį bei provizoriškumą (šiam žodyje labai subtiliai pinasi hipotetinės ir vizionieriškos gijos)" (Steiner 1998, p. 83). "Kaip matėme, žymiausi interpretaciniai kritiniai vertinimai – Platono ar Samuelio Johsono, Lessingo ar Matthew Arnoldo – su pirminiu tekstu bendradarbiauja neabejotinai gyvybingu būdu. Dabartinė hermeneutika bei gramatologinės spekuliacijos gali būti sąmojingos ir provokuojančios. Naujoji semiotika bei dekonstravimo akrobatika padėjo atsigausti intelektui ir išjudino daug to, kas beletristikos ir meno studijose buvo sukaustyta stingulio ir gatavų formuluočių" (Steiner 1998, p. 83). Meta-tekstas apie detektyvą gali kelti ne mažesnę susedomėjimą nei pats detektyvas.

Dekonstrukcionizmas ir prancūzų viduramžių literatūra

Detektyvinio pasakojimo herojus dažnai vienišas. Vienišas yra Simenono herojus. Vienišas viduramžių riteris Artūras. Vienatvė jį pastūmėja tiek apgalvotiems, tiek neapgalvotiems veiksams. Vienatvė, šis susimąstymo vaisius teikiančis būvis, sureikšminamas viduramžių kultūroje. Atsvara alienacijai – grupinės žiūros fokusavimas. Rafinuotas gali būti tiek vienatvės, tiek kolektyvinis kelias. Mitas, randamas ir detektyvinėse istorijose, apima spekuliacijas apie veidrodį, gedulo ir dovanos temas, tikrinių ir bendrinių daiktavardžių žaismingas projekcijas. Apie Wordsworthą Derrida'os "Psichėje" sakoma: "Wordsworthas – vienas iš tų retų poetų, kurie proleptine retorika gali rašyti apie savo pačių mirtį ir kalbėti, taip sakant, iš jų pačių kapo" (Derrida 1987, p. 30).

Kokie motyvai pateisina rašymą, jį įprasmina? Pamėginkime paieškoti atsakymo į šį klausimą skaitydami iš naujo viduramžių literatūrą. Nagrinėdami Chrétien'o de Troyes romanus remsimės Derrida'os logocentrizmo ir fonocentrizmo priešišiniu, fenomenologijos ir struktūralizmo priešprieša dekonstrukcijai, hermeneutikai. Chrétieno de Troyes kūryba išsamiai nagrinėta Prancūzijoje. Vis dėlto įdomu pažvelgti iš naujo į šį autorių remiantis Derrida'os dekonstrukcijos metodu.

Vienišas Simenono herojus dažniausiai nori būti suprstas, išeiti iš izoliacijos. Noras susilaukti dėmesio skatina rašyti. Teorinio teksto kūryba skiriasi nuo pramoginio teksto rašymo. Skiriasi ir auditorijos. Bet impulsai paprastai yra panašūs. Ne vien psichologinis interesas, bet ir elitiniai interesai skatina imtis plunksnos filosofinio, intelektualinio, poetinio detektyvo meistrus Ann Tyler, Wolfgangą Hohlbeiną, Elizabeth George, Helmutą Krausserį, Peterį Akcroydą, Ellisą Petersą, Elise Title, Urs Faes...

Kalbos nepatikimumo teorija

Derrida'os atspirties taškas – kalbos nepatikimumo teorija. Remiamasi prielaida, kad būtis negali būti išreikšta, ji visuomet yra kažkas daugiau. Vartojama *sous rature* (nubraukimo) sąvoka. Teoretikui rūpi kalbos valdymo procesai. Derrida remiasi tradicija, kur žodis – pėdsakas, nurodantis pirminę esmę, pradžią. Skirtingumą (*différence*) tarp signifikanto ir signifikato mes traktuojame kaip tapatumą. Tačiau ženklas išreiškia būtent skirtingumą. Ženklo komponentai nuolatos sudaro naujas kombinacijas, paneigiančias įprastą ženklo modelį. Ženkilai kaip žodyne be galo nurodo vieni į kitus. Signifikantai transformuojasi į signifikatus, ir atvirkščiai.

Metafora realybę ne tik atspindi, bet ir ją kuria. Metafora apibrėžia ne tik panašumus, bet ir

skirtumus. Metafora atskleidžia alternatyvius pasaulius, lemia minčių ir veiksmų struktūrą. Opozicijų panaikinimas ir metaforos pripažinimas parodo dekonstrukciją kaip pliuralistinę praktiką. Hierarchijos vietą šioje filosofinėje sistemoje užima kitoniškumas. Tačiau svarbi ir “išpareigojusio intelektualo” vieta, kaip ir J. P. Sartre'o arba M. Foucault filosofijoje. Dekonstrukcija turi įtakos feminizmui ir kitoms postmodernistinėms praktikoms.

Naujovės prasmingumas

Natūralios kalbos teorija duoda impulsą detektyvinio romano rašymui. Nors ir detektyvas turi savo kanoną (scenoje veikia mirtis, nusikaltimo prasmė dažnai turi ir filosofinę prasmę), vis dėlto pasinerti į sofistikos subtilybes, natūraliai tapti scholastinės dedukcijos virtuozu skatina noras sužinoti tiesą. Intelektualinis detektyvas neatsitiktinai grindžiamas rožine literatūra, kur meilės tema neatsiejama nuo žiaurumų ir meno. Kartu šios temos asocijuojasi su turtingumu, laisvalaikio praleidimo formomis ir saugumo pojūčiu bei rafinuotumu. Viduramžių poetinės rožės alegorijos sentimentalumą perpina su racionalumu. Alogiškumas, iracionalumas tampa siaubo kūrimo priemonėmis. Tai, kas nelogiška, iškyla logiškoje visumoje. Vis dėlto yra daugybė aiškaus mąstymo supainiojimo būdų. Žiaurumas, kuris asocijuojamas ne vien su pinigais, pereina į estetikos ir idealių sprendimų lygmenį. Diferencijuojant ir sintezuojant siekiama detektyvinio efekto. Jeano Baptisto Evette'o detektyvinis romanas sulieja prancūzų ir anglų istorijos vingius, perima Poe pasakojimo poetikos elementų, estetiką padaro žiaurių grupinių interesų priedanga. Baroko teatras ir liaudies pasakos – detektyvinio rašymo, detektyvinės mąstysenos vaisiai. Kristi ir Eco rašymo modeliai derina ženklo logikos, pansemiotinės vizijos, apokaliptinio kalbėjimo, teologinio mito sąly-

ginės ironijos dėsningumus. Ideologijos ir prasmė kaunasi sistemose ir už sistemos ribų. Para ir literatūra sueina draugėn ir vėl išsiskiria.

Diskursų strategija, taktika, retorika paremta kai kuriomis nuostatomis. Kartais sakoma, kad skaitymas praturtina mus "menu", kuris nėra pasyvumas (Certeau 1990, p. L).

Renesanso literatūrą Certeau apibūdina taip: "Iš tikrųjų savo susikurtą sinonimišku juoku literatūra išsako savo pačios statusą: todėl, kad ji tik simuliakras, ji yra tiesa apie pasaulį prestižų, pasmerktų numirti" (1990, p. 14).

Apie prancūzų kurtuazinės epopėjos autorių Chrétiensą de Troyes žinoma nedaug. Jo kūrinuose išlikę ankstesnės kūrybos pėdsakų. Manoma, jog jis gimė apie 1135 m. Jis yra septynių romanų autorius, iš kurių šeši siejasi su artūriškąja legenda. Ciklą sudaro "Erekas ir Enida", "Kližes, arba netikra numirėlė", "Lanselotas, karietos riteris", "Ivenas, liūto riteris". "Persevalyje" atpasakojama mistinio pobūdžio avantiūra. "Persevalis" ir "Karietos riteris" – tai nebaigti rašyti kūriniai. Visuose šiuose kūrinuose ryškėja Ovidijaus imitacijų pėdsakas.

Pirmųjų prancūzų romanų-poemų vertimai neišlaikė poetinės oktosilabinės formos. Vis dėlto proziniai vertimai vertingesni nei transkripcijos pasitelkiant kitus metrus. Detali filologinė, lingvokultūrinė analizė skatina apie parašytą atitinkamą žanrą spręsti komiško, realybės ir aktorių sąvokų diskursyvinėse ribose.

Abi asmenybės įsikūnijo Artūro personaže. Meilės ir nuotykių romanai, sukurti viduramžiais turi politinių intencijų ir kartu išreiškia metafizinės vienovės nostalgiją. Jaučiami slaptųjų mokymų atbalsiai. Galų ir armorikiečių poezija, įkvėpusi Chrétiensą de Troyes, paliko pėdsakų prancūzų kurtuaziniame romane.

Skaitydami mes patenkame į džiaugsmo siekiančių herojų išgyvenimų labirintą. Tai metamorfozių sfera, perteikianti gyvenimo nepertraukiamumo idėją.

Keltomanija Prancūzijoje

Svarbu nesusipainioti tikrosios dvasinės giminytės su tarp žodžių esančiais ryšiais, kalbant apie kultūros "pėdsakus". Romėnų kultūra lyginant ją su keltiškąja nebuvo palanki svajonės sklaidai. Krikščioniškų Vakarų barbariškasis pradas ro-dėsi artimesnis fantazijos terpei. Vis dėlto esama saitų tarp originalių civilizacijų ir romėniškojo universalizmo. Lotyniškas struktūras respektuoja net toks autentiškas prancūzų poetas kaip Charles'is Peguy. "Lanseloto romano" autoriaus Chrétienso de Troyes kalba kilo iš lotyniškosios, panašiai kaip Rabelais, Villono, Racine'o, Baudelaire'o, Apollinaire'o. Prancūzų kalba tapo graikų – lotynų kultūros paveldėtoja. Prancūzų poetai mokėsi iš Vergilijaus. Tačiau mūsų nepasiekė orfiškosios ir dionisiškosios Graikijos palikimas. Kartais bandoma supriešinti orientališką svajonės kultūrą su "helėnų" aiškumo dvasia. Reikėtų iš naujo paaiškinti Eschilą, Euripido bakhantes, norint suprasti, kodėl triumfavo administracinio ir retorinio pobūdžio Romos literatūra. Silpna vaizduotė sukūrė vargšų mitologiją, be ryšio su mitais, šaltų ir sausų alegorijų medžiagą. Medievistas Armandas Hoogas tvirtina, kad "neliko nieko, kas siejasi su žmogaus lemtimi" (Troyes 1992a, p. 10). Ši pseudomitologija visuomet labiau priminsianti tik tuščią kalbėjimą, gražbyliavimą. Iš tragiškumo teorijos kyla detektyvo intrigos teorija.

Apvaliojo stalo romanų cikle galima rasti viską, kas geriausia šioje Vakarų mitologijoje: legendas, dramas, tikėjimus, rojaus paieškas, stebuklus, stebinančius raktinius žodžius, ryšį tarp realios ir viršrealios būties. Ši dvasia Prancūzijai buvo būdinga iki pat XVIIIa. Paskutinis "Ežero Lanseloto" leidimas pasirodė 1599 m. Netrukus Boileau gamtoje įžvelgs transcendencijos paneigimą. Vis dėlto prancūzų gamtos mitologija slypi ne "Eneadoje". Grališka tematika būdinga T. S. Elioto "Bevaisei žemei" (Waste Land). Ir anglų, ir

prancūzų literatūroje sutampa kai kurios problemos, simboliai (Karalius žvejys, nerealus miestas...). Viduramžiais ši gamtos mitologija į Vakarų atėjo iš orfinės Graikijos ir buvo suderinta su krikščioniškaisiais simboliais. Metafizinis ikikrikščioniškosios žmonijos patosas labiausiai siejasi su Gralio istorijų nuotaika. Žmogiškoji lemtis pašventimo salėse susidūrė su tuo, ką vėliau artikuliuo kaip išganyką, mirties įveiką. Adonio koplyčia arba Mitros brolijos siūlė burtus arba metafiziką. Garsiausiuose ritualuose jaučiamas magiškas žmonijos protėvių pagrindas. Jis siejamas su vegetacijos grįžimu į sergančią žemę. Simbolinė dievo mirtis, prisikėlimas ir išganymas reiškiami įvairiais vaisingumo simboliais. Mistinis dumblas tampa gyvenimo maisto atitikmeniu, su juo asocijuojasi. Įvairūs dieviškosios puotos simboliai. Vis dėlto ne visi ikikrikščioniški vaizdiniai išliko. Gyvenimo taurės simboliu tapo šv. Gralis (lotynizuotas krikščioniškas simbolis). Taurės ir paieškų tema nėra taip glaudžiai susijusios, kaip yra manoma. Gralis siejamas su sergančia žeme. Prancūzija iš keltų paveldi permanentinius išganymo simbolius. Krikščioniškoji ir pagonių mitologijos papildė viena kitą. Tai ne doktrina, bet mitai. XIII a. interpretatoriai Gralio istorijai suteikia krikščioniškų prasmų. Tai tik patvirtinta stulbinantį krikščionybės atitikimą mitinės pasąmonės archetipams.

Populiariame Dano Browne'o ezoteriniame detektyve "Da Viničo kodas" (2004) autorius Gralio simbolį intriguojančiai sieja su Marija Magdalena, pasak gnostikų, buvusia Jėzaus Kristaus sutuoktine. Danas Browne'ys lygintinas su Jules'io Verne'o iniciacijos romanais, nusivylusiuoju Francis'u Scottu Fitzgeraldu, katalikiško paskvilio nuotaika Umberto Eco romane "Rožės vardu". Ne tik Danas Browne'as, bet ir daugelis anglosaksų autorių nurodo skirtingas Jėzaus Kristaus kapo buvimo vietas. Gralio simbolis Dano Browne'o naratyve persipina su mistinės rožės,

Mergelės Marijos, įvaizdžiu. Citata iš romano: "Kalbant apie Žemės rutulį, Rožės linija, dar vadinama meridianu, arba dienovidiniu, buvo laikoma bet kuri menama linija, išvesta nuo Šiaurės iki Pietų ašigalio. Žinoma, tokių rožės linijų galima išvesti be galo daug, nes per kiekvieną žemės rutulio tašką galima nubrėžti liniją, jungiančią Pietų ir Šiaurės ašigalius. Svarbiausia seniesiems jūrininkams buvo atsakyti į klausimą, kurią iš visų šių linijų reikėtų vadinti rožės – nulinės ilgumos – linija, nuo kurios būtų matuojama visų kitų vietų ilguma" (Brown 2004, p. 90). Melsva (mėlyno kraujo) ir rausva (raudono kraujo) paletės stilistika perpina aristokratijos ir išrinktumo tematiką.

Rašytojas Julienas Gracqas savo kūriny "Karalius Žvejas" pratarmėje tvirtina, jog didieji viduramžių mitai – Šventojo Gralio ir Apvaliojo Stalo – visai nėra krikščioniški. Vis dėlto jis ne visiškai atsižvelgia į kolektyvinę pasąmonę. Savo įkvėpimo šaltinių turėjo ir Chrétienas de Troyes romanai, nes jis mini knygą, kurią jam buvo paskolinęs Flandrijos grafas Philippe'as. Esama giliojo svajonių klodo, kurį pakanka pažadinti. Spėjama, kad ši knyga buvusi vadovėlis, kuriame aprašoma graikiškų mišių eiga. Šiame rituale esama kai kurių analogijų su Gralio procesu. Kiti literatūros istorikai šią hipotezę atmets. Šios kontroversijos objektas tikrai svarbus. Chrétienas de Troyes tarp viduramžių poetų buvo mažiausiai mistiškas. Vis dėlto jis susidomėjo išskirtine romanine ceremoniale verte. Chrétienas de Troyes buvo geras psichologas prancūzų romano centru ir raktu pasirinkdamas keistą graikų bažnyčios liturgiją. Taip buvo dėl to, kad rašytojas atrado archetipinius simbolius, kurie tiko azijiečio sielai prieš du tūkstančius metų, bizantiškai vaizduotei, krikščioniškai sąmonei. Mitu išreiškiamas dvasios išlaisvinimo jėga, tad jo nesupainios su tik literatūriniu dariniu, panašiu į modernią realybę aprašančių rašytojų techniką. "Perceva-

lio” autorius neatsitiktinai iš kolektyvinės pasaulinės gelmių išsirinko simbolius, turinčius sakralinę vertę. Kaip ir Baudelaire’ui, Chrétienui rūpėjo šių simbolių žadinamos korespondencijos. Tad problema ne tiek rašytinis šaltinis, kiek kolektyvinės psichologijos tyrinėjimo metodai. Darnas Browne’as, įvesdamas mitologinį archetipą, rašo: “– O, dangau, taip. Koks žmogus! Tikras fanatikas! Kad ir kada jis ateitų, visada ieško to paties. Gralis. Gralis Gralis. Galiu prisiekti, tas žmogus greičiau numirs, nei liausis ieškojęs, – jį mirktelėjo. – Turėdamas tiek daug laiko ir pinigų gali sau leisti tokią prabangą, tiesa? Jis yra nepailstantis don kichotas” (Brown 2004, p. 306).

Vieniems interpretatoriams Gralis akmuo, kitiems taurė. Recipiento prasmę turi tokie tarminiai žodžiai, kaip *griau*, *gruau*, *gre*, *guerlaud*, *grelot*, *greil* (kilę iš lotynų *gradalis*). Knygoje, skirtoje Graliui, Emma Jung įrodė ryšį tarp šių simbolių. Taurė Kristaus kraujui surinkti siejasi su mitologiniu gausybės rago ženklu, maginiu keltų objektu, gnostikų taure. Esama ryšių ir su Eleus’io pirtine. Visa tai simbolizuoja indus, maitinančius kūną ir sielą. Kita vertus iš dangaus iškritęs akmuo *lapsit exillis* yra alcheminis terminas (*lapis ex coelis*, *lapis exilis*, *lapis elixir*). Akmuo alchemijoje simbolizuoja priešybių suderinimą, sutaikymą. Viduramžiškai sielai Gralio akmuo yra vilties ženklas, dieviškojo prado prasiveržimas į žmogiškąjį. Tad Gralio tema ir orientališka, ir keltiška, ir krikščioniška. Sakralinis baseinas, grąžinantis gyvybę mirusiesiems, karalius žvejas, ietis, serganti žemė, karalystė kitoje pasaulio pusėje – visi šie įvaizdžiai daugiaprasmiai ir tamsūs, kaip ir pati žmogaus lemtis. Individuali pasaulinė juos interpretuoja skirtingai. Mitas žmonijos akyse lieka aukštesniąja inkarnacija, sena ir sakralia kaip pati erdvė. Individualios svajonės gali įgauti mitologines dimensijas (elementarus ieties simbolis yra falas, atitinkantis ietį, randamas airių papročiuose, taro kortose, graikų-bizantiečių cere-

moniale, viduramžių magijoje, folkloriniuose reliktuose). Pagonių ietis tapo naujojo atpirkimo simboliu.

Karalius Žvejas yra dieviškojo gyvenimo archetipas (jis nebegali medžioti, susižeidęs šoną, tad žvejoja, žuvis gyvenimo simbolis). Frigijoje žuvis ir taurė buvo susiję. Didelė reikšmė skiriama turtingo žvejo sužvejojoms žuvims. Poetai, kaip ir svajotojai savo viduje girdi protėvių mitų balsą. Senis žvejas ir žvejyba: libidinė projekcija, siekiant atsinaujinimo. Kai kurios amžiaus pradžios okultinės sektos Londone turėjo atitinkamus fiktyvios mirties, ieties, gyvenimo indo, verkiųjų simbolių. Karaliaus Žvejo žvaigždė siejama su Plejados žvaigždynu. Užmetus meškerę, ištraukiamas kūnas.

Versijų įvairovė, daugybė prie kitų priderintų simbolių, prieštarų epizodai, – visa tai rodo romano reprodukcijos artūriškajame cikle nepastovumą. Nuolat atsinaujina ciklo komentatorių kontroversijos. Poetai, kurių dėka suklestėjo Gralio motyvas, ne visuomet žinojo plėtojamo simbolių prasmę. Jie nesugebėjo dar sykį grįžti prie misterijų ir gnozės. Angliškosiuose versijose gausu folklorinių simbolių. Esama ir taro pentaklio ženklo. Wolframas Eschenbachas apskritai nesugeba atsiplėšti nuo maginio pasaulio žiaurumo ir tamsos. Robertas de Baronas pasineria į Gerojo Žvejo mito vaizdinį. Tad tokie kritikai, kaip Jeanas Frappier “Artūro mirties” autorių pirmiausia laiko psichologu (Troyes 1992b, p. 23). Tačiau išlieka ciklui būdinga įvairovė, senasis polėkis, ateinantis iš amžių glūdumos, poreikis išgelbėti žmogų ir istoriją.

Minette Walters trileryje “Intymus pulsavimas” aprašo reabilitavimo patirties dviprasmybes, italų naracijos virtuozas Lucas Di Fulvio paslapčių detektyve “Taksidermistai” gvildena Amaldi paslaptį, pasitelkia intenciją ir iškelia svajinančią šviesos svarbą, Alainas Gagnolis detektyve su mokslinės fantastikos priemaisomis “Kan-

tri moteris” rašo apie paslaptinę išgastį bei rezga intrigas, įtraukiančias skaitytus, norinčius atrasti literatūrinį gralį.

Iš natūraliosios gamtinės mitologijos arsenalo, iš kolektyvinės vaizduotės krikščionybė perima taurės, ieties, padėklo ir kalavijo įvaizdžius. Pavadinus graliu taurę, sanktifikuojama misterijos procesija. Iniciacijos vieta tampa Karaliaus Žvejo, Korbeniko, Nuotykių Ieškotojų pilis. Krikščioniškasis klotas praturtina mitą. Žmogiškojo išsivadavimo simboliai, patekę į artūriškąjį ciklą, pakito. Vakarų Bažnyčia netroško būti vien stebuklinės magiškosios praeities paveldėtoja. Jau eretiškoji Gnozė pretendavo krikščioniškojoje metafizikoje matyti pagoniškių misterijų ekvivalentą. Religinė siela vystosi išlaikydama savąją ištikimybę. Erezijų kataloguose liko užfiksuoti palyginimai Gralio ritualų su gnostikų praktika. XIII a. vyko tie patys debatai, kaip kadaise dėl gnozės. Tačiau Gralio sukrikščioninimas nebuvo dirbtinis. Chrétiens de Troyes ostiją patalpino Gralyje. Senasis ermitas apie tai pasakė Persevaliui. Tad viduramžių poetai nepiktnaudžiauvo klerikalizuodami Gralį. Viduramžių cikle atsispindi žmogiškosios sielos pagoniški ir krikščioniški aspektai, vaizduotė, krikščioniškas kultas. Kolektyviniame libide ir pagoniškoje praktikoje jau būta panašumų. Magiškajai sąmonei priklauso iniciacijos tema. Persevalio, Gaveno ir Galaado paieškos atgaivina senąją mitologinę nostalgiją. Nauja yra patsai *ieškojimas*. Iniciacijos tema kilo iš antiistorinės sąmonės, nesiejančios įvykių su laiku. Krikščionybė atrado istorijos savimonę.

Meilė gali paskatinti rašyti poeziją arba romaną, bet vesti ir prie tragedijos (realiai ir žanrinio požiūriu). Detektyvinis pasakojimas yra kažkur per vidurį arba šalia. Noras komunikuoti, prabilti autorių dažnai verčia rašyti tekstą, kuris, nepriklausomai nuo žanro, gali taip ir likti be atsako. Vyraujanti – vitalinių interesų kultūrinė raiška.

Prancūzų Parsivalis ir Dievas yra naujos avantiūros partneriai. Čia žmogiškajai istorijai antrina sakrali istorija. Šią perspektyvą suprato poetas Robertas de Boronas. Chrétiens buvo dvaro psichologas ir poetas mistikas. Gralio legenda buvo susieta su Dievo įsiveržimu į istoriją. Skirtingai nuo senųjų periodinių liturgijų, krikščioniškąją dramą sudaro pertrauktų įvykių seka. Vaizduojama nuodėmė, mirtis, atpirkimas, įvedamas dialogas. Šventojo Gralio istorija yra *istorija*. Ji nebesisuka kaip antikinio ritualo malūnas. Iškyla žmonijos kartų idėja. Gralis kažkur už laiko. Senoji stebuklinga mechanika susijusi su pasikartojimu. Ji įtraukiama į istoriją, kur nebėra sugrįžimų. Tokia krikščioniška *ieškojimų, kvestos* (quête) prasmė. Ji valios, laisvės, istorijos sinonimas. Išsilaisvinimas pakeičiamas išganymu. Išskyliama virš lemties. Esama pavojaus įvaizdžių artūriškajame cikle. Avantiūrų situacijos įgauna reikšmingumo. Rizika nebeatsiejama nuo istorinės egzistencijos idėjos. Šansai, spąstai, atsakomybė už save. Fatališkumas egzistuoja, bet išganymas priklauso nuo nuopelnų. Lancelotas, Persevalis, Govenas, Bohoras dėl savo klaidų negauna Gralio. Karaliui tampa Galaadas, nebėra mechaniškos inicijacijos. Kelias pakeičia ratą, piligrimų kelionė – amžinąjį sugrįžimą. Ši inovacija toli siekia. Išsilaisvinęs iš antikinio fatališkumo žmogus veikia abejomis rankomis, bet bendrauja su tuo, kas viršžmogiška ir viršrealu. Nuo Gralio iki André Bretono siurrealizmo, Rabelais, preciozinės literatūros dėka, Corneille'io, romantizmo, Baudelaire'o įtakoje “humanizmas” reiškia laisvės išgyvenimą, laisvę, turinčią prasmę. Viduramžių krikščionybė išsaugoja šį sielos svajingumą. Viduramžių simbolika tampa ezoteriniu Rimbaud poezijos pagrindu (“o saisons, o chateaux”). T. S. Eliotas bevaisės žemės simbolius regi Londono mieste. Rašytojai ieško istorijos įvykių prasmės. Gralio tema nuolatos atgimsta.

Detektyvinis pasakojimas yra prizmė, leidžianti pažvelgti į rašymo teoriją istoriją nuo alegorizmo iki dekonstrukcionizmo. Alegorizmo ir dekonstrukcijos požiūriu aptariamas detektyvo žanras artimas ambivalentiško rašymo definicijai, kai trileryje pasitaiko prasminio mirgėjimo, ironiją pakeičia tuščiažodžiavimas. Pasak, Georges'o Steinerio, neįmanoma sukurti tikrai vertingo romano antisemitizmo tema. Populiaraus

ir elitinio žanro sąveika paraliteratūrinio detektyvinio pasakojimo atveju reiškiasi plačioje skale – nuo visiško nuvertėjimo iki puikios pasakojimo kokybės (Edgaras Allanas Poe, Umberto Eco, Iris Murdoch, Perezas Reverte vienoje pusėje – Danas Brownas kitoje). Bendra bet kokio lygio detektyviniam naratyvui tik viena: Steinerio žodžiais tariant, ieškojimų *erosas*, intelektualinis *libido*.

Literatūra

BROWN, D., 2004. *Da Viničo kodas*. Vertė Indrė Žakevičienė. Kaunas: Jotema.

CERTEAU, M., 1990. *L'invention du quotidien. I. Arts de faire*. Paris, folio: Gallimard.

DERRIDA, J., 1967. *De la grammatologie*. Paris: Minuit.

DERRIDA, J., 1987. *Psyché. Invention de l'autre*. Paris: Galilée.

DI FULVIO, L., 2003. *L'Empailleur. Traduit de l'italien par Arlette Lauterbach*. Paris: Gallimard.

EAGLETON, T., 2000. *Įvadas į literatūros teoriją*. Vilnius: Baltos lankos.

GAGNOL, A., 2003. *La femme patiente*. Paris: Le Cherche-Midi.

RAIMOND, M., 1981. *Le Roman depuis la Révolution*. Paris: Armand Colin.

STEINER, G., 1998. *Tikrosios esatys*. Iš anglų kalbos vertė Laimantas Jonušys. Vilnius: Aidai.

TROYES, Ch., 1992a. *Perceval ou le roman du Graal*. Paris: Gallimard.

TROYES, Ch., 1992b. *Romans de la Table Ronde*. Paris: Gallimard.

WALTERS, M., 2003. *Intime pulsion*. Traduit de l'anglais par Philippe Bonnet. Paris: Stock.

Elina Naujokaitienė

Vytautas Magnus University

CANONICAL LITERATURE AND PARALITERATURE: IMPULSES OF ALLEGORISM AND DECONSTRUCTIONISM IN WRITING DETECTIVE STORIES

Summary

Minette Walters, the queen of British detective stories and Luca Di Fulvio, Italian prose writer and the winner of European detective, elegantly narrate mysteries of murders, find keys of intimate things and emphasise the genre of Folkner style. How to manage the material, keep the common sense and get into the sphere of private offices? Using the characters of lawyers, judges and policemen, the European detective presents an obsessive idea of

Elina Naujokaitienė

Uniwersytet Witolda Wielkiego w Kownie

LITERATURA KANONICZNA I PARALITERATURA: WPŁYW ALEGORYZMU I DEKONSTRUKCJONIZMU NA POWIEŚĆ DETEKTYWISTYCZNĄ

Streszczenie

Minette Walters, jedna z najbardziej znanych autorek powieści kryminalnych w Wielkiej Brytanii, czy Luca Di Fulvio, włoski prozaik, laureat nagrody europejskiej powieści detektywistycznej, w elegancki sposób opowiadają o tajemnicach morderstw, odnajdują klucze do intymnych spraw, uwydatniając cechy stylu Faulknerowskiego. Jak zapanować nad materiałem i zachować zimną krew, jak dostać się do środowiska prywatnych agencji? Poprzez postaci

action for action, analyses social surrounding, the space of prisons and establishes new neorealistic stylistics. Because of detective intrigue, the Great European classical art gets melancholic character and gives an effect of ensemble. Villainous portraits of ex-terrorists have a sense of metaphysical disappointment and are related with the topic of the search of Holy Grail. On the basis of confrontative and explicative literature theories (Certeau, Derrida), the article typologises a detective story and analyses its literary genesis from the Middle Ages to Postmodernism.

KEY WORDS: virtual consciousness, black library, the balance of paradoxes.

adwokatów, sędziów i policjantów europejska powieść detektywistyczna przekazuje natrętną myśl działania dla działania, analizowane jest otoczenie społeczne, przestrzeń więzień, tworzona jest nowa stylistyka neorealisticzna. Wielka europejska sztuka klasyczna w wyniku intrygi detektywistycznej zyskuje melancholijny charakter, wywołuje efekt zespołu. Portrety nikczemnych eks-terrorystów mają posmak goryczy metafizycznej, łączą się z tematem poszukiwania Graala. W artykule zaprezentowany został typologiczny opis powieści detektywistycznej z punktu widzenia konfrontacyjnych i eksplikatywnych teorii literackich (Certeau, Derrida) oraz omówiona jej geneza literacka od średniowiecza do postmodernizmu.

SŁOWA KLUCZE: świadomość wirtualna, czarna biblioteka, równowaga paradoksów.

Gauta 2006 06 30

Priimta publikuoti 2006 07 05